

УДК 378.147.88: 330.003.12

М.Ю. МАРТИНЕНКО,

*старший викладач кафедри філології та видавничої справи
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*

КУЛЬТУРА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ: КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

У статті визначено та проаналізовано критерії щодо оцінювання культури самостійної роботи майбутніх економістів, а саме: мотиваційний, професійно-особистісний, когнітивний, практично-професійний. Відповідно до зазначених критеріїв та їх показників визначено рівні сформованості культури самостійної роботи майбутніх економістів (високий, середній, низький) та описано їх характеристики.

Ключові слова: культури самостійної роботи, критерії, показники, рівні сформованості.

Постановка проблеми. У системі сучасної вищої економічної освіти постійно збільшується потік навчальної інформації, необхідний для самостійного засвоєння студентом, цей факт призводить до інтенсифікації процесу самостійної роботи, отже, важливого значення набуває процес формування культури самостійної роботи. Діагностику сформованості культури самостійної роботи майбутніх фахівців з економіки доцільно проводити, спираючись на відповідні критерії та їх показники.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукових праць засвідчив існування різних підходів до тлумачення понять «критерій» та «показник». Слово «критерій» означає ознаку, на підставі якої здійснюється оцінка, визначення чи класифікація певних ознак. Словники дають таке тлумачення цьому поняттю: критерій – це ознака, що є основою класифікації [1]; критерій – це правило, ознака, на основі якого можна робити висновки про достовірність чогось [2]. Т.Б. Поясок зазначає, що «...рівень сформованості об'єкта згідно визначеного критерію, визначається показниками, які мають якісну і кількісну характеристики сформованої якості, властивості, ознаки об'єкта» [3, с. 194]. В аспекті нашого дослідження під критерієм сформованості культури самостійної роботи майбутніх фахівців з економіки розуміємо сукупність ознак, що дають змогу зробити висновок про ступінь відповідності характеристик особистості майбутніх фахівців з економіки вимогам до особистості з високим рівнем культури самостійної роботи. У свою чергу, показник є проявом критерію на певному етапі формування культури самостійної роботи майбутніх фахівців з економіки.

Формулювання мети. Мета статті полягає у визначенні та дослідженні, на основні сучасних концептуально-когнітивних засад, критеріїв щодо оцінювання рівнів сформованості культури самостійної роботи майбутніх економістів.

Виклад основного матеріалу. Оцінюючи рівень культури самостійної роботи, доцільно використовувати критерії, які орієнтовані на визначення психолого-педагогічних складових цього феномену. Розробляючи критерії сформованості культури самостійної роботи фахівців з економіки, ми виходили з того, що цей процес виявляє ступінь розвитку того чи іншого компонента культури самостійної роботи (мотиваційного, професійно-особистісного, когнітивного, акмеологічного).

Перевагою надійних та уніфікованих критеріїв і показників є можливість оцінювати культуру самостійної роботи на будь-якому етапі, отримувати якісну та кількісну характе-

ристики, коригувати процес, порівнюючи проміжні результати. Критерії та показники сформованості культури самостійної роботи майбутніх фахівців з економіки мають охоплювати всі її характеристики, бути взаємопов'язаними та у своїй єдності зумовлювати і відображати організацію цього процесу. На основні сучасних концептуально-когнітивних засад нами було відібрано такі критерії щодо визначення ефективності технології формування культури самостійної роботи майбутніх економістів: мотиваційний, професійно-особистісний, когнітивний, практично-професійний.

Для оцінювання критеріїв та їх показників ми використовували анкети, письмове та усне опитування, аналіз практично-професійної діяльності майбутніх економістів, тести, експертні оцінки та модифіковані методики, які відображено у зведеній таблиці.

Таблиця 1

Критерії оцінювання сформованості культури самостійної роботи майбутніх економістів

№ з/п	Критерії та їх показники	Методика визначення	
		Назва методики	Автор
1	Мотиваційний: – вмотивованність до СР; – вмотивованність до успіху; – вмотивованність до уникнення невдач	Тест на визначення рівня мотивації. Методика «Мотивація досягання успіху». Методика «Мотивація уникання невдач»	В. Гербачевський. Т. Елерс. Т. Елерс
2	Професійно-особистісний: – тривожність; – самооцінка; – саморегуляція	Тест на визначення рівня тривожності. Тест «Знаходження кількісного вираження рівня самооцінки». Опитувальник «Загальний рівень саморегуляції»	Ч. Спілберг, Ю. Ханін. С. Будасці. В. Моросанова
3	Когнітивний	Оцінка результатів семестрового та поточного контролю знань, бесіди, спостереження	
4	Практично-професійний	Експертна оцінка, бесіди, спостереження	

Визначимо змістовне наповнення кожного з цих критеріїв.

Мотиваційний критерій характеризує рівень мотивації студентів до самостійної роботи. Він визначає внутрішні мотиви майбутнього фахівця з економіки щодо самостійного вивчення навчальних дисциплін. Успіх у самостійній роботі залежить не лише від здібностей і знань майбутніх економістів, а й від мотивації, тобто від прагнення самостверджуватися, досягати високих результатів у навчанні та професійній діяльності тощо.

Культура самостійної роботи може проявлятися лише за умови глибокої особистісної зацікавленості майбутнього економіста у власній самостійній роботі. Така позиція підсилює роль мотиваційного чинника. Разом з тим слід підкреслити, що сьогодні в літературі є велика кількість визначень поняття «мотивація», але в основному вони зводяться до того, що мотивація – це сукупність рушійних сил, які спонукають особистість до виконання певних дій [4]. С. Гончаренко визначає мотивацію як «систему мотивів, або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки», і наголошує на тому, що «одна й та сама діяльність може здійснюватися з різних мотивів. Значення мотивів для формування особистості дуже велике» [5, с. 217].

Вивчаючи мотиви самостійної роботи, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на поглядах С. Занюк, який зазначає, що високомотивовані індивіди більше працюють і досягають кращих результатів у діяльності. Часто трапляється так, що менш здібний, але більш мотивований студент досягає вищих успіхів у діяльності, ніж його обдорований колега. Це й не дивно, оскільки людина з високим рівнем мотивації багато працює і досягає кращих результатів [6, с. 147].

Показниками мотиваційного критерію обрано: потребу в самостійній роботі; наявність мотивації досягнення (потреба у досягненні успіху, потреба в уникненні невдач), наяв-

ність прагнення до отримання інформації, досвіду, знань протягом усього життя, бажання підвищити рівень культури самостійної роботи. Для оцінювання показників мотиваційного критерію ми пропонуємо використовувати тест В. Гербачевського.

Культура самостійної роботи майбутніх економістів визначається наявністю мотиву досягнень, який є одним з потужних рушіїв поведінки і полягає у прагненні до успіху, підвищення рівня власних можливостей, до самовираження та самоактуалізації. Мотив досягнення, пов'язаний з рівнем домагань фахівця, за позитивних умов, може привести до значного поліпшення результатів самостійної роботи. Студенти, які мають потребу у досягненні, завжди готові до виконання самостійної роботи. Такі студенти охоче приймають рішення та з ентузіазмом вирішують навчальні професійні завдання, характеризуються високою активністю та відповідальністю. Потреба майбутніх фахівців з економіки в уникненні невдач – це намагання уникнути невдачі у процесі навчальної та професійної діяльності. Досліджувати мотивацію пропонуємо за допомогою методик Т. Елерса «Мотивація досягнення успіху» та «Мотивація уникання невдач».

Професійно-особистісний критерій характеризує рівень тривожності, самооцінки та саморегуляції особистості майбутнього економіста. Підвищена тривожність гальмує дію пізнавальних процесів самостійної роботи, може призводити до замкнутості та заниженої самооцінки. Ситуативну і особистісну тривожність студентів під час самостійної роботи пропонуємо визначати за шкалою Ч. Спілберга і Ю. Ханіна. Цей тест є надійним та інформативним засобом самооцінки рівня тривожності студента в певний момент та особистісної тривожності як стійкої характеристики особистості фахівця. Згідно з концепцією Ч. Спілберга, тривожність розрізняється і як емоційний стан, і як властивість особистості.

Наступним показником професійно-особистісного критерію є самооцінка майбутнім фахівцем з економіки результатів власної самостійної роботи, власних досягнень, розвитку рис особистості, які сприяють процесу досягнення та виконання цілей самостійної роботи або гальмують його. Проводити дослідження рівня самооцінки особистості майбутнього економіста можливо за тестом «Знаходження кількісного вираження рівня самооцінки» (автор С. Будассі), який дозволяє проводити кількісне дослідження рівня самооцінки, тобто його вимір.

Активність та самостійність майбутнього економіста опосередковується цілісною системою індивідуального регулювання (саморегуляція), яка, по суті, є провідником, що пов'язує та інтегрує динамічні та змістовні аспекти особистості, усвідомлені і несвідомі її структури. Адекватна самооцінка своїх можливостей у самостійній роботі є важливою складовою саморегуляції самостійної роботи майбутнього фахівця з економіки. Саморегуляція самостійної роботи має ту ж структуру, що й саморегуляція будь-якої іншої діяльності, а саме: планування – визначення мети та послідовності її здійснення; моделювання – урахування значущих умов навчальної та професійної діяльності, необхідних для її виконання; програмування – визначення послідовності виконання дій; оцінка результатів – співвідношення результатів і критеріїв, визначеними викладачем чи самим студентом; контроль за результатами та корекція навчальних дій на основі індивідуально прийнятих еталонів успішності [7].

Важливе значення на сьогодні має розвиток і вдосконалення системи саморегуляції майбутнього економіста з урахуванням індивідуальних особливостей і розвитку їх потенційних можливостей в цьому процесі. Усвідомлюючи свої стани і завдання, фахівець з економіки є суб'єктом своєї самостійної роботи. Це проявляється в тому, що він сам обирає умови, які відповідають поставленого завдання, визначає способи перетворення вихідної ситуації, оцінює отримані результати і вирішує, чи потрібно вносити будь-які зміни в здійснені ним дії. Рівень саморегуляції студентів визначається за опитувальником «Загальний рівень саморегуляції» В. Моросанової.

Показниками когнітивного критерію культури самостійної роботи визначено інформаційну обізнаність у вигляді системи понять про сутність і специфіку культури самостійної роботи: усвідомлення вагомості культури самостійної роботи у здійсненні економічної діяльності; володіння знаннями щодо видів, засобів, технологій, норм та цінностей професійної самостійної роботи; наявність стійких поглядів на самостійну роботу, як основу професійного розвитку та становлення особистості майбутнього фахівця, що потребує постійного са-

мовдосконалення. Когнітивний критерій характеризує рівень набутих знань, умінь, навичок майбутніми економістами в процесі самостійної роботи.

Працівники в галузі економіки, здійснюючи професійну діяльність, повинні мати глибокі знання про особистісну та пізнавальну ідентифікацію, управління власною діяльністю, саморефлексію, діяльнісне самовиховання. Майбутній фахівець з економіки має володіти культурою самостійної роботи у мережі Інтернет. На цьому наголошують у своїх дослідженнях Т. Поясок, Р. Гуревич, М. Жалдак, Т. Коломієць, І. Роберт та ін.

Вихідними даними для розрахунку ефективності формування культури самостійної роботи було обрано такі показники когнітивного критерію: успішність та якість навчання. Якість знань характеризується такими поняттями, як повнота, тобто кількість програмних знань про об'єкт вивчення; глибина – сукупність осмислених студентами зв'язків і відношень між знаннями; систематичність – осмислення складу певної сукупності знань в їх ієрархічних і послідовних зв'язках; системність – осмислення студентом місця знань в структурі наукової теорії; оперативність – вміння користуватись знаннями в однотипних ситуаціях; гнучкість – вміння самостійно знаходити варіативні способи застосування знань в змінних умовах; конкретність – вміння розкласти знання на елементи; узагальненість – вміння передавати конкретне знання в узагальненій формі [5, с. 374].

На міцність засвоєння знань, умінь, навичок впливає весь хід навчання, як самостійного, так і аудиторного. Успішність визначається за системою, що включає облік оцінок студентів за самостійне виконання певних навчальних завдань. Кількісна оцінка успішності здійснюється за чисельністю помилок, яких припускаються студенти під час усних опитувань та письмових робіт. Рівень сформованості набутих знань, умінь, навичок в процесі самостійної роботи, визначає результативність рівня сформованості культури самостійної роботи майбутніх економістів.

Наступним критерієм культури самостійної роботи майбутніх фахівців з економіки визначено практично-професійний критерій, основу якого становить сукупність професійних умінь та навичок, способів самостійної професійної діяльності особистості фахівця на підставі набутих знань в процесі самостійної роботи. Практично-професійний критерій визначає співвідношення умінь та навичок набутих у процесі професійної підготовки студентів економічного напрямку до необхідної кількості та якості умінь та навичок, які складають основу практичної готовності до їх використання в майбутній професійній діяльності.

Практично-професійні уміння майбутнього економіста визначаються як: способи професійної діяльності особистості фахівця на основі набутих знань; навички у будь-якій самостійній роботі, досвід; здатність точно, правильно та швидко, відповідно до поставленої мети та умов, самостійно виконувати дії, використовуючи доцільні засоби та способи діяльності; перетворення знань та навичок у реальні професійні дії. Ці уміння концентрують те, чого набуває особистість майбутнього економіста у процесі самостійної роботи, одночасно розвиваючись внутрішньо під впливом зовнішніх факторів. Практично-професійний критерій оцінюється шляхом аналізу результатів проходження студентами практики за оцінками експертів.

Відповідно до змісту критеріїв та їх показників ми можемо визначити ступінь сформованості культури самостійної роботи студентів економічного профілю. Культуру самостійної роботи ми розглядаємо на трьох рівнях: низькому, середньому, високому, що дозволяє визначити рівень її сформованості.

Високий рівень культури самостійної роботи визначає усвідомлення майбутнім економістом значення аналізу та проектування своєї самостійної роботи; усвідомлення необхідності самостійної роботи для отримання знань, формування умінь та навичок; наявність прагнення до активної самостійної діяльності у професійних ситуаціях; прагнення до творчої та професійної самореалізації, самопізнання, саморозвитку, самоконтролю; наявність адекватної самооцінки професійної придатності. У майбутніх фахівців з економіки виявляється творча активність, самостійність, стійкий навчальний інтерес, висока позитивна мотивація до самостійної роботи. Результатом самостійної роботи студента з високим рівнем культури самостійної роботи є наявність повних професійних знань, умінь і навичок, що дозволяє успішно виконувати професійні завдання на високому рівні, а практичні дії характеризуються творчою активністю, стійкою усвідомленістю, професійністю.

Середній рівень культури самостійної роботи визначає неповне усвідомлення майбутнім економістом значення аналізу та проектування своєї самостійної роботи; недостатнє усвідомлення необхідності самостійної роботи для отримання знань, формування умінь та навичок; наявність прагнення до активної самостійної діяльності в окремих професійних ситуаціях; прагнення до творчої та професійної самореалізації, самопізнання, саморозвитку, самоконтролю проявляється лише в окремих видах практично-професійної діяльності; студенти не мають яскраво вираженого інтересу до практичної діяльності, недостатньо сформована самооцінка, середній рівень мотивації до самостійного навчання, студенти орієнтуються здебільшого на отримання позитивних оцінок. Результатом самостійної роботи студента із середнім рівнем культури самостійної роботи є наявність достатніх професійних знань, умінь і навичок, що дозволяє виконувати практичні завдання на достатньому рівні, а практичні дії характеризуються реконструктивною активністю, переважають стереотипні норми.

Низький рівень культури самостійної роботи майбутніх економістів визначає відсутність сформованої здатності щодо аналізу та проектування власної самостійної роботи; відсутність усвідомлення необхідності самостійної роботи для отримання знань, формування умінь та навичок; відсутність прагнення до активної самостійної діяльності у професійних ситуаціях, до творчої та професійної самореалізації, самопізнання, саморозвитку, самоконтролю. Студенти не мають навчального інтересу, характеризуються наявністю неадекватної самооцінки, низької мотивації до самостійного навчання, орієнтуються на необхідність здати залік. Результатом самостійної роботи фахівця з економіки з низьким рівнем культури самостійної роботи є наявність окремо сформованих професійних знань, умінь та навичок, в результаті вони проявляють пасивне ставлення до виконання практичних завдань, практичні дії характеризуються тільки виконавською активністю, фахівці відчувають великі труднощі в розумінні правил та порядку самостійного виконання професійних завдань.

Висновки. Таким чином, за підсумками проведеного дослідження нами визначено мотиваційний, професійно-особистісний, когнітивний, практично-професійний критерії оцінювання сформованості культури самостійної роботи майбутніх економістів; відповідно до означених критеріїв та їх показників визначено рівні сформованості культури самостійної роботи майбутніх економістів (високий, середній, низький) та описано їх характеристики. Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні та оптимізації процесу формування культури самостійної роботи майбутніх економістів в умовах вищої школи.

Список використаних джерел

1. Служба тематических толковых словарей [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://glossary.ru/>
2. Энциклопедический словарь Брокгауз и Эфрона в 12 т.: биографии. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 1. – Аазень – Бейеры, 1991. – 799 с.
3. Поясок Т.Б. Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів: монографія / за ред. С.О. Сисоєвої; МОН України. АПН України. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих. – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2009. – 348 с.
4. Сладкевич В.П. Мотивационный менеджмент: курс лекций / В.П. Сладкевич – К.: МАУП, 2001. – 168 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Занюк С.С. Психологія мотивації: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.С. Занюк. – К.: Либідь, 2002. – 303 с.
7. Моросанова В.И. Диагностика индивидуально-стилевых особенностей саморегуляции в учебной деятельности студентов / В.И. Моросанова, Р.П. Сагиев // Вопросы психологии. – 1994. – № 4. – С. 134–140.

References

1. *Sluzhba tematicheskikh tolkovykh slovarej* [Service of thematic dictionaries], available at: <http://glossary.ru/> (accessed 11 February 2015).

2. *Jenciklopedicheskij slovar' Brokgauz i Jefrona* (1991) [Collegiate Dictionary Brockhaus and Efron], Sov. Jenciklopedija Publ., Moscow, USSR, , vol. 1, Aazen - Beyer, 799 p.

3. Poiasok, T.B. (2009), *Systema zastosuvannia informatsijnykh tekhnolohij u profesijnij pidhotovtsi majbutnikh ekonomistiv* [The system of information technologies in the training of future economists], PP Scherbatykh O.V. Publ., Kremenchuk, Ukraine, 348 p.

4. Sladkevich, V.P. (2001), *Motivacionnyj menedzhment* [Motivational Management], AIDP Publ., Kyiv, Ukraine, 168 p.

5. Honcharenko, S.U. (1997), *Ukrains'kyj pedahohichnyj slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary], Lybid' Publ., Kyiv Ukraine, 376 p.

6. Zaniuk, S.S. (2002), *Psykholohiia motyvatsii* [Psychology of motivation], Lybid' Publ., Kyiv, Ukraine, 303 p.

7. Morosanova, V.I. and Sagiev, P.P. (1994). *Diagnostika individual'no-stilevyh osoben-nostej samoreguljacii v uchebnoj dejatel'nosti studentov* [Diagnosis of individual stylistic features of self-regulation in the educational activity of students]. *Voprosy psihologii* [Questions of psychology], no. 4, pp. 134-140.

В статье анализируются критерии оценивания культуры самостоятельной работы будущих экономистов, а именно: мотивационный, профессионально-личностный, когнитивный, практически-профессиональный. Согласно указанным критериям и их показателям определены уровни культуры самостоятельной работы будущих экономистов (высокий, средний, низкий) и описаны их характеристики.

Ключевые слова: культура самостоятельной работы, критерии, показатели, уровни сформированности.

The assessment criteria of independent study culture of future economists are identified and analyzed in the article. The following criteria are named: motivational, professional-personal, cognitive, and practical-professional ones. According to these criteria and their indicators, the levels of independent study culture are determined and characterized (high, medium, and low).

Key words: the culture of independent study, criteria, indicators, levels of formation.

Одержано 4.03.2015.